

Н.С. Харькова

Опорний конспект

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Повний курс у 49 таблицях

Підготовка до ЗНО

Схвалено

Міністерством освіти і науки України

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА — БОГДАН

Рецензенти:

Ректор Комунального вищого навчального закладу
«Вінницька академія неперервної освіти»,
професор, доктор історичних наук
Дровозюк С.І.

Доктор історичних наук, професор
Струкевич О.К.

Методист з навчальних дисциплін комунальної установи «Міський методичний кабінет»
Департаменту освіти Вінницької міської ради
Малицька К.П.

Схвалено
Міністерством освіти і науки України
для використання у загальноосвітніх навчальних закладах
(лист № 21.1/12-Г-192 від 12 червня 2017 р.)

Харькова Н.С.

Х20 Історія України : опорний конспект : повний курс у 49 табл. :
підготовка до ЗНО / Н.С. Харькова. — Тернопіль : Навчальна
книга — Богдан, 2021. — 56 с.

У посібнику подано 49 таблиць, які компактно висвітлюють
увесь шкільний курс історії України. Книга стане незамінною
для підготовки до ЗНО.

Для учнів, абітурієнтів, учителів та всіх, хто цікавиться іс-
торією України.

УДК 74.266.3

Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина даного видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.

Від автора

Сьогодні у шкільній освіті України знання стали найважливішою складовою успіху завдяки зовнішньому незалежному оцінюванню (ЗНО). Той, хто добре підготувався до такого своєрідного фільтру, отримує можливість продовжити навчання в найпрестижніших вишах країни.

Однак для цього необхідно гарненько простудіювати шкільні підручники за кілька класів. Але як серед усього розмаїття авторських навчальних посібників вибрати саме ті, що потрібно? Наявність вибору — це, звісно, добре. Проте такі книги певною мірою суб'єктивні. Скажімо, для навчання у 10 класі рекомен-

довано 7 підручників — і кожен автор по-своєму викладає матеріал, розставляє акценти. Звичайно, висвітлені з різних сторін події дають повнішу історичну картину. Та для цього потрібно опрацювати цілий стос книг! І навіть тоді немає гарантії, що знайдеш усі факти, які варто знати для успішного складання ЗНО.

Саме для того, щоб учні могли **вільно оперувати всією необхідною інформацією** під час підготовки до ЗНО, було й створено цей опорний конспект.

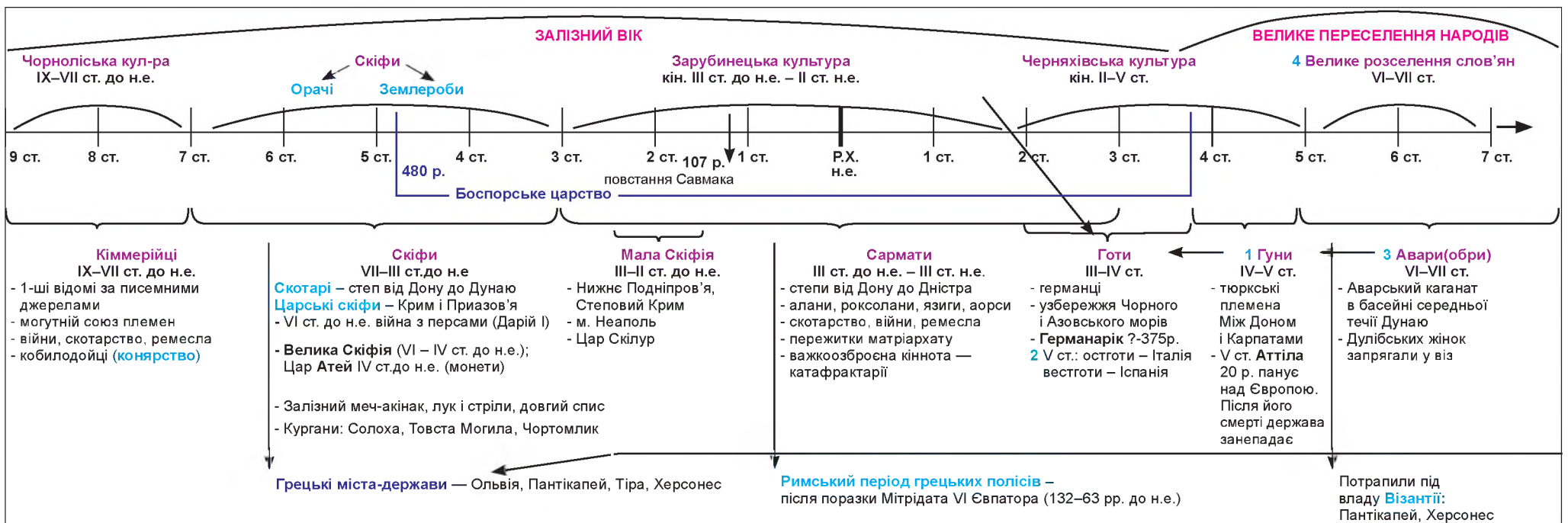
Матеріал тут викладено у вигляді таблиць. Загальновідомо, що знання фактів іще не гарантує розуміння: їх треба ввести в систему, необхідно побачити діалектичний зв'язок, зрештою, логіку для кращого сприймання і засвоєння.

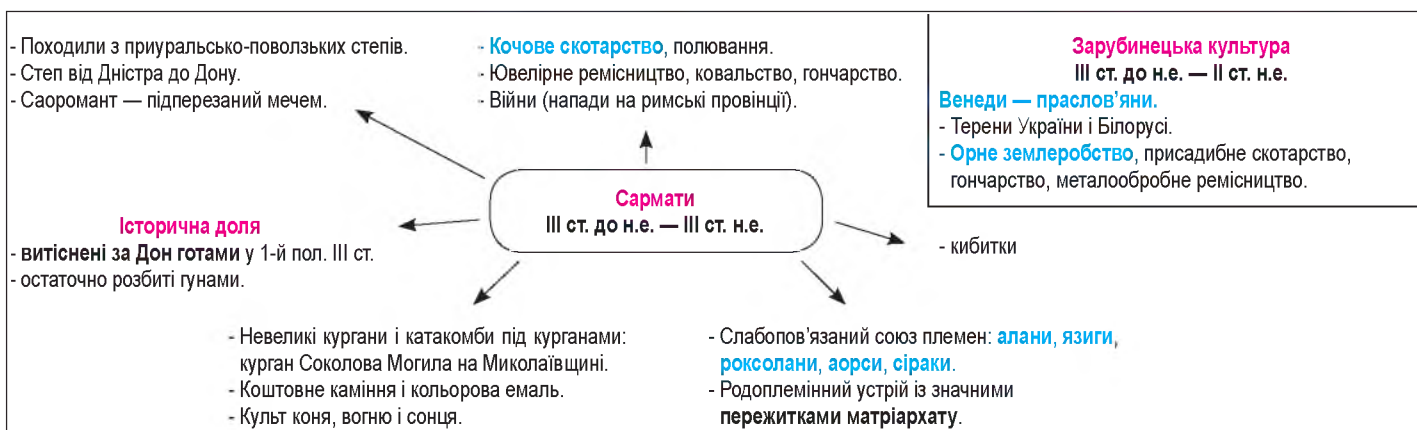
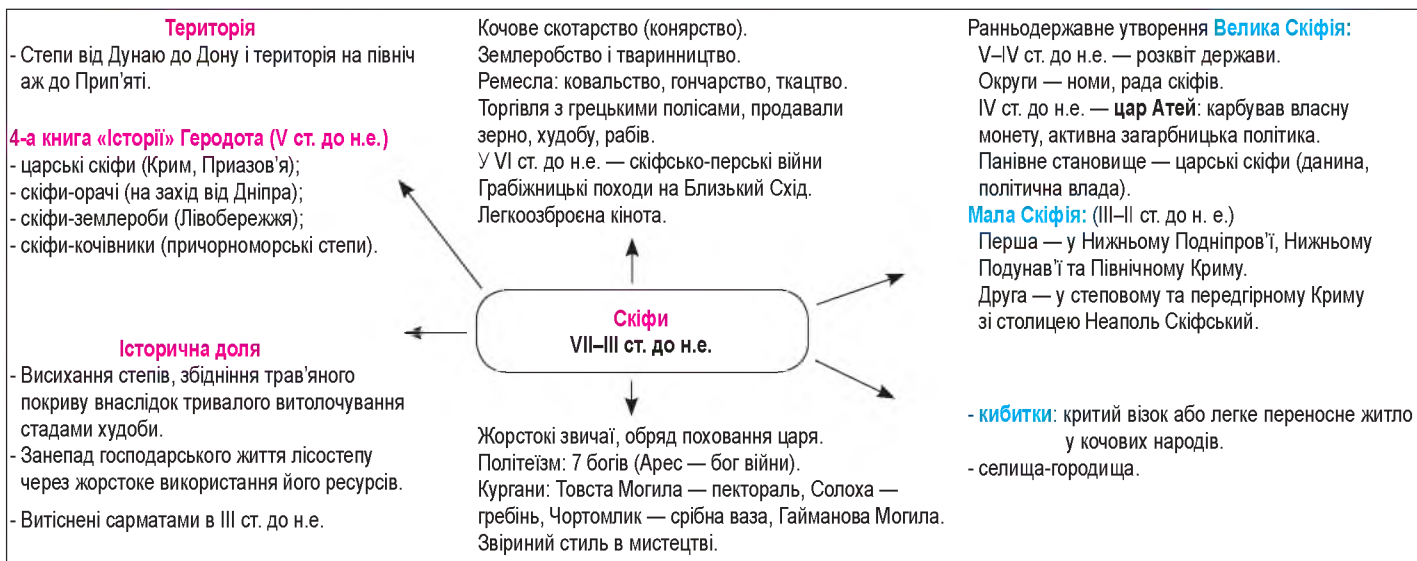
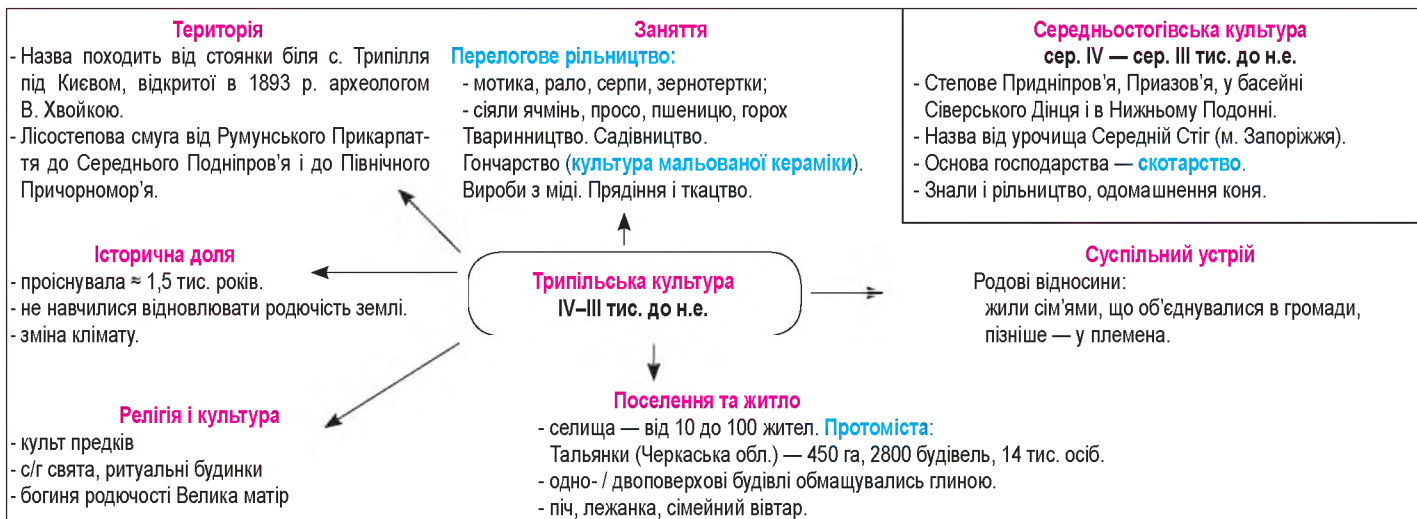
Найважливіша риса нашого видання — системність. Не менш суттєві моменти — цілісність і наочність. На кожну тему відведено 1-2 сторінки. Кольорами виділено основні думки: червоним — назви підрозділів, на які поділено тему; синім — важливу інформацію для запам'ятовування. Таким чином, таблиці структуровані **від загального до більш конкретного**.

Видання відповідає вимогам шкільної програми Міністерства освіти і науки України з історії. У ньому можна знайти відповіді практично на всі запитання ЗНО, оскільки автор опрацював дуже багато шкільних підручників. Крім того, факти звірено з авторитетними довідковими виданнями.

Дані таблиць **знадобляться** як випускникам шкіл, так і **вчителям**, наприклад, **на підсумкових уроках для закріплення, систематизації та перевірки засвоєного учнями матеріалу**. Видання буде корисним і для самоосвіти, а також усім, хто цікавиться історією нашої Батьківщини.

Привласнювальне господарство			Відтворювальне господарство						
Ранній	Середній	Пізній	Мезоліт	Неоліт	Енеоліт	Доба бронзи	Залізний вік		
1 млн.	150 тис.	35 тис.	11-10 тис.	7 тис.	4 тис.	3 тис.	2 тис.	1 тис.	н.е.
- Архантроп (Пітекантроп) 1. Людина на території України 1 млн р. тому 2. Людське стадо 3. Збиральництво і полювання на дрібних тварин. 4. Перше кам'яне знаряддя праці — ручне рубило. 5. Стоянки: - Королеве (Закарпаття) - Амвросіївка (Донбас) - Лука Врублівецька	- Неандерталець (Палеоантроп) 1. Найбільше похолодання (зледеніння) 2. Людині допомогло вижити: - одяг - вогонь - житло - полювання на мамонтів, диких коней, зубрів, бізонів 3. Гостроконечники, скребла - Антонівка (Донбас) - Молодове на Дністрі - печера Киїк-Коба (Крим)	- Кроманьйонець (Неоантроп) 1. Homo sapiens 2. Родова громада: - рід - матриархат 3. Релігія: - тотемізм - анімізм - фетишизм - магія 4. Мистецтво 5. Добування вогню 6. Різці, ножі, сокири; знаряддя з кістки і рогу: голки, шила. - Мізинська (Чернігівщина) - Кирилівська (Київ) - Межиріч (Черкащина)	Розтанув льодовик 1. Сучасні природні умови 2. Рослинна їжа 3. Рибальство (гарпун) 4. Плоті, човни 5. Лук і стріли — 1-й механічний пристрій 6. Одомашнення собаки 7. Мікроліти і мегаліти 8. Лижі взимку 9. Формується племінна організація 10. Залюднення всієї території України - Мурзак-Коба (Крим)	Неолітична революція 1. Перехід від привласнювального до відтворювального господарства 2. Землеробство 3. Скотарство 4. Керамічні вироби 5. Прядіння і ткацтво 6. Наземні будівлі 7. Шліфування, пиляння, свердління каменю 8. Осілий спосіб життя - Кам'яна Могила (Запоріжжя) Буго-дністровська культура - мотичне землеробство	мідь і кремій Трипільська культура 1. Ріпне (орне) землеробство Тяглова сила бика 2. Садівництво 3. Скотарство 4. Культура мальованої кераміки 5. Протоміста 6. Родові відносини 7. Богиня родючості - с. Майданецьке (Черкаська обл.) - с. Трипілья (Київщина) Середньостогівська культура серед. IV — серед. III тис. до н.е. - скотарі - одомашнення коня	1-й сплав (бронза): сплав міді і олова 1. Розселення індоєвропейців 2. 1-й суспільний поділ праці — 2 світи: землероби лісостепу: - культура шнурової кераміки. Її носії були предками германців, балтів, слов'ян. - комарівська культура - білогрудівська кул-ра скотарі степу: - ямна культура - катакомбна культура - зрубна культура 3. Колісний транспорт 4. Патріархат 5. 3 роду виділяється парна сім'я. 6. Союзи племен	Розклад первісного сус-ва 1. Різне зростання продуктивності праці 2. Сусідська община Зростання соціальної нерівності 3. Світ кочовиків - кіммерійці } кочівники - скіфи } скотарі - сармати } іраномовні 4. Другий суспільний поділ праці: ремесло відокремлюється від землеробства		
стадо		льодовик							

1-ше еллінське поселення — Борисфеніда в др. пол. VII ст. до н.е. на р. Березань.
Тіра — сучасний Білгород-Дністровський,
Ольвія (цяслива) — поблизу Миколаєва,
Херсонес (півострів) — Севастополь (збереглася присяга), **Керкінітида** — Євпаторія,
Пантікапей (рибний шлях) — Керч, **Феодосія**.

Причини колонізації:
 Аграрна (головна) — соціально-економічна.
 Сировинна: шукали зерно, метали, будів. ліс.
 Торговельна. Демографічна.
 Суспільно-політична.

Особливості грецької колонізації:
 - відзначалася мирним характером;
 - мала аграрний характер;
 - незалежність відносно метрополії;
 - поєднання стихійного і планового характеру.

Історична доля
 I ст. до н. е. потрапили в залежність від Риму.
 Із серед. III ст. античну цивілізацію охопила загальна криза; посилення натиску варварів:
 III ст. — готи; IV ст. — гунни.

Заняття
 Землеробство: пшениця, ячмінь, просо, городина.
 Виноробство, садівництво, тваринництво, риболовля, соледобування.
 Ремесла: металообробне, ткацьке, гончарне, склоробне, ювелірне.
 Торгівля зі скіфами і з Грецією.
 Власні монети із зображенням орла або дельфіна.

Політичний устрій
 Поліс — це місто-держава:
 поліс = місто + хора (с/г округа).
 1) **Рабовласницька республіка.**
 В управлінні брали участь усі вільні громадяни. Аристократична як Ольвія або демократична як Херсонес. Правитель полісу — архонт, воєначальник — стратег.
 2) **Монархія.**
Боспорське царство (480 р. до н.е. — IV ст.).
 Виникло в результаті об'єднання 20 грецьких міст на Керченському і Таманському півостровах.
 Столиця Пантікапей. Знищене гуннами.

Релігія і культура
 Наука: філософія, риторика (Платон, Сократ, Аристотель, Демосфен).
 Література: Гомер («Іліада», «Одіссея»).
 Театр: Есхіл, Софокл, Еврипід.
 Скульптура. Архітектура. Олімпійські ігри.
 Античні боги: Зевс (Юпітер); Афродіта (Венера); Артеміда; Аполлон — Сотер (рятувальник) або Дельфіній (покровитель мореплавства).

Поселення та житло
 Укріплена частина міста — акрополь.
 Торгова площа, центр міста — агора.
 Будинки з каменю покриті черепицею, мають внутрішні дворики.
 Віконечка виходили на подвір'я.
 Вивідна каналізація, водогін.

Грецькі міста-держави
 Північного Причорномор'я
 VII–VI ст. до н.е. – IV ст. н.е.

Слов'яни є **автохтонним (місцевим)** населенням.
 Прабатьківщина між річками Вісла і Дніпро.

Перші писемні згадки у I–II ст.
 Римські історики: Пліній Старший, Тацит описували **венедрів**, які мешкали на схід од Вісли (зарубинецька культура).
 VI ст. — візантійський історик Прокопій Кесарійський і готський історик Йордан описували праслов'ян черняхівської культури.

Черняхівська культура III–V ст.
Венеди (венети), **анти** і **склавини**. Включає слов'янські, готські, фракійські та сарматські елементи.
 Землі між Прип'яттю і Десною на півночі та Чорним морем і Дунаєм на півдні.

Велике розселення слов'ян (V–VII ст.)

Західні предки: поляків, чехів, словаків	Південні: серби, хорвати, словенці, боснійці	Східні предки: українців, білорусів, росіян
--	---	---

Землеробство: підсічне або перелогове.
Присадибне тваринництво.
Ремесло: залізвидобування, металообробка, ліпна кераміка.
Торгівля внутрішня і зовнішня (переважно з Візантією).
Промисли: полювання, рибальство, бортництво (добування меду в диких бджіл).

Суспільний устрій: родова і сусідська община, плем'я, союзи племен (VI ст.).
Політичний устрій: військова демократія.
Віче — племінні збори, в яких могли брати участь як заможні, так і незаможні чоловіки.
 Ранньодержавні утворення.
«Вільні, не дають поневолити себе, дуже витривалі, гостинні» (Маврикій Стратег)

Поселення на близькій відстані одне від одного на південних схилах річок. Менші з поселень скупчувалися навколо більших, своєрідних племінних центрів, які були й ремісничими осередками і згодом ставали укріпленими городищами.
 Житла слов'ян були заглиблені в землю, стіни дерев'яні або плетені з хмизу й обмазані товстим шаром глини. Будували підвальні ями для зберігання продуктів харчування.
 У кожній хаті була піч, складена з каміння і глини в кутку оселі.
 Дахи будинків зазвичай двосхили, покриті деревом, очеретом або соломою.

Релігія і культура
Язичництво — обожнення явищ природи.
Капища — язичницькі культові споруди.
Ідоли — кам'яні фігури богів, яких вшановували.
 Культ роду (предків). Численні обрядові свята, пов'язані зі зміною пір року.

Слов'яни із I тис. н.е.
 Предки 15 сучасних європейських народів

«Живуть над луком Чорного моря від Дністра до Дніпра» (Йордан)
 Лісостеп між Сіверським Дінцем і Нижнім Дунаєм.
 М. Грушевський вважав **антів предками українського народу**.
«Високі на зріст, надзвичайно сильні» (Прокопій Кесарійський)

Від V ст. почали переселятися на південь, на Балканський півострів.
 Держава антів загинула під натиском аварів. Після **602 р.** назва антів зникла з писемних джерел.

Орне рільництво, двопілля.
 Чорна металургія — видобування заліза, металообробне ремесло; гончарство, ткацтво; скотарство; війни.

Могутня група східнослов'янських племен.
«Не управляються однією людиною, а здавна живуть у народовладді» (Прокопій Кесарійський).
 Антський військово-політичний союз.
 Царі — Бож, Ардагаст, Мусолій.

Анти II–VII ст.
 Пеньківська культура

Готи у III ст. остаточно утвердилися в Причорноморських степах. 375 р. — анти виграли війну, але потім готи помстились цареві Божу — розп'яли його і 70 старійшин.
Гунни: анти були і як союзники, і як підлегли, спільно ходили в Подунав'я і на Балкани.
 VI ст. — на **Візантію** анти здійснювали самостійні походи.
Авари: анти разом з Візантією в 601 р. виступили проти аварів.

Іраномовне слово «анти» означає «крайні», «окраїнні». Ним степові скіфо-сарматські племена називали порубіжне зі Степом місцеве хліборобське населення.

7 племінних об'єднань,

що мешкали на території сучасної України:

Поляни — Середнє Подніпров'я;

Деревляни — між ріками Случ і Дніпро, Прип'ять і Тетерів;

Сіверяни — у басейні Десни, Сейму, Сули;

Волиняни (дуліби, бужани) у басейні р. Західний Буг і р. Горинь;

Хорвати — регіон Карпат та Прикарпаття;

Уличі — Південно-Бузький регіон;

Тиверці — у межириччі Прута і Дністра.

Теорії виникнення Київської держави:

Норманська (варязька): ґрунтується на інформації про запрошення варягів Рюрика, Трувора та Синеуса в землі словенів, кривичів і весі для управління ними.

Слов'янська (автохтонна): східнослов'янські племена впродовж VII–VIII ст. **самостійно** пройшли тривалий **шлях державотворення**, заклали й розбудували **столицю** своєї держави, мали власну князівську **династію** Кисвичів, активно **налагоджували відносини** із сусідніми державами.

Компромісна (слов'яно-варязька).

Племінні князіння

Верховним органом племінного самоврядування було **віче** — народні збори дорослого чоловічого населення. Вищий виконавчий орган — **князівська влада**, яка перетворилася з виборної на спадкову.

Навколо князя гуртувалася **дружина** — постійна організація професійних воїнів. Укріплені племінні центри — **городища** перетворилися на **міста** Київ, Чернігів, Галич.

Додержавні об'єднання:

VII ст. — **Дулібський союз**.

Племінним центром було Зимнівське

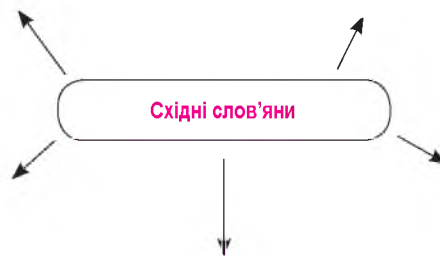
городище (неподалік Володимир на Волині).

VII–VIII ст. — **Полянський союз**.

VIII–IX ст.

Куявія — Київське князівство Аскольда;

Славія — князівство Рюрика і Олега (Новгородська земля).

Сусіди

Болгари. Після того, як авари залишили Причорномор'я, там поселилися тюркомовні болгари.

VII ст. — Велика Болгарія — Північне Причорномор'я і Приазов'я;

VIII ст. — під тиском хозарів частина болгар переселилася на Балкани, де була асимільована слов'янами — у 679 р. утворилось Болгарське царство, а ще частина переселилась на Волгу — Волзька Булгарія (сучасний Татарстан).

VII ст. між Доном і Волгою — **Хозарський каганат** — об'єднання тюркомовних племен.

VIII ст. — хозари запанували в Причорноморських степах. Свою владу вони поширювали й на слов'янські племена. Поляни, сіверяни, в'ятичі платили їм данину.

Візантія — головний торговельний партнер. **Торговельний шлях «із варяг у греки».**

Нормани або вікінги (варяги) — воюючі народи, які жили в Скандинавії. Словени, кривичі, чудь, меря платили їм данину. **Варяги** на Русь прибували як купці або наймані військові дружини, їх тут було не багато, і вони швидко асимільювалися.

Аскольд і Дір — нащадки Кия чи варяги?

Дір: співправитель, воевода чи князував раніше?

882 р. — *«І прибули Олег та Ігор до гір київських». «Ви оба не є князі, ні роду княжого. А я єсмь роду княжого. А се — син Рюриків. І вбили вони Аскольда і Діра...»*

Візантійські хроністи називали
«прегордим каганом скіфським»

Владу Києва, крім полян, визнали племена деревлян, частина сіверян і дреговичів.

Аскольд (?–882)**Охрестився**

1-а спроба охрестити Русь.

860 р. — морський **похід проти Візантії**. Семиденна облога Константинополя русичами. Підписавши договір, Візантія фактично **визнала Русь як державу**.

Рюрик — запрошений в Новгород варязький князь; об'єднав північні східнослов'янські племена довкола Новгороду.
Олег — родич Рюрика чи його воевода.

882 р. — утворення Русі

І сів Олег, князюючи, в Києві, і мовив Олег: **«Хай буде се мати городом руським»** (Київ)
Об'єднання Північної та Південної Русі стало основою виникнення загальноруської держави.

Київська держава

Олег став правити державою від імені малолітнього Ігоря. Русь — федерація племен, але зміцнюється влада київського князя. Підвладна знать переходить у **васальну залежність** від свого сюзерена.

Діє усне, звичаєве право — **«Закон Руський»**.

Полюддя — збір данини.

Данина — це продукти і мисливська здобич.

Вєрв — сусідсько-територіальна община.

Соціальна піраміда:

- 1) Феодальна драбина:
Великий князь Київський, удільні князі, бояри — «воїн», «вельможа», князівські дружинники.
- 2) Волхви, відуні — служителі язичницького культу.
- 3) Міщани — жителі міст.
- 4) Селяни:
вільні — **смерди і залежні — рядовичі** (за договором), **закупи** (потрапили в залежність за позику), **холопи, челядь** (у повній власності феодала).

Олег (882–912)

Походи на Каспійське узбережжя й Кавказ.

Смерть від укусу змії. **«Від коня свого, якого ти любиш і на якому ти їздиш, від нього ти втреш...»**.

Два походи проти Візантії:

907 р.

Кораблі на колесах. Щит на воротах Константинополя.

Вигідний договір.

Сплата кожному руському воїну по 12 гривень. Щорічна данина Русі. Право руських купців на безмитну торгівлю.

911 р.

Уточнені умови договору 907 р. Взаємна допомога між державами. Безкоштовне проживання і повне забезпечення руських купців упродовж 6 місяців в **Константинополі**.

Син князя Рюрика
Посилення центральної влади.

945 р. — повстання деревлян

Ігор організував додаткове збирання данини з деревлян. **«Якщо внадиться вовк до овець, то виносить по одній все стадо, якщо не уб'ють його»**. Деревляни вбили Ігоря. Язичник, але доброзичливе ставлення до християнства (церква Святого Іллі).

914 р. — вийшли з покори деревляни, приборкав і наклав на них більшу данину.

Ігор (912–945)

943 р. — похід до Каспійського моря та Закавказзя. Повернувся з великою здобиччю.

Боровся з улчицями.
915 р. — відбив наскоки печенігів.

Два походи проти Візантії

941 р.

Невдалий. Наразились на «грецький вогонь» візантійців: **«через труби пускали вогонь на руські судна»**.

944 р.

Договір без бою. На пергаменті у двох примірниках. Русь платила мито, надавала допомогу Візантії.